V. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Kırklareli / Turkey

September 23-24, 2017

IBANESS
University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Macedonia

PROCEEDINGS

Editors
Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI
Prof.Dr. Rasim YILMAZ

Militarizm ve Küreselleşme: MENA Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma

[1]Salih TÜREDİ **[2]Mehmet Hanefi TOPAL**

[1] Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, salih.turedi@erdogan.edu.tr[1]

[2] Yrd. Doç. Dr.,Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mhanefitopal@gmail.com[2]

Özet: Bu çalışmanın amacı, militarizm ve küreselleşme ilişkisini ampirik olarak araştırmaktır.11 MENA ülkesi ve Türkiye'nin 1980-2016 döneminin dikkate alındığı çalışmada, ikinci nesil panel nedensellik testleri [Kònya (2006) bootstrap, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), Dumitrescu ve Hurlin (2012)] kullanılmıştır. Bu testlerden elde edilen ortak bulgulara göre; militarizm ve küreselleşme arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve eğer varsa yönü ele alınan ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Buna göre; Türkiye, Cezayir, İran, Kuveyt ve Lübnan'da militarizm ve küreselleşme arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi yoktur. Mısır, İsrail, Ürdün, Fas ve Umman'da militarizm küreselleşmenin bir nedeni iken, Bahreyn'de küreselleşme militarizmin nedenidir. Suudi Arabistan'da ise militarizm ve küreselleşme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Militarizmin küreselleşme için bir tehdit oluşturduğunu gösteren ampirik kanıtlar aynı zamanda, küreselleşme düzeyindeki artışın militarizmi zayıflattığını ileri süren liberal yaklaşımı da güçlü bir biçimde desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Militarizm, Küreselleşme, MENA, Panel Nedensellik

JEL Kodları: C33, F51, F62.

1. Giriş

Küreselleşme genel bir yaklaşımla ülkelerin ve toplumların siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarında önemli değişimler yaratan bir entegrasyon süreci olarak tanımlanabilir. Dünya Bankası'na göre, ana unsurlarını uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin oluşturduğu bu süreç, işgücünün, teknolojinin, sermayenin, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin ülkeler arasında artan bir şekilde mobilize olması ile karakterize edilmektedir (Soubbotina ve Sheram, 2000). Gittikçe artan öneminden dolayı küreselleşmenin etkileri son yıllarda yoğun bir şekilde araştırılmaktadır. Bununla birlikte, literatüre bakıldığında küreselleşmenin daha çok ekonomik boyutu (büyüme, kalkınma, gelir dağılımına etkileri) ile ele alındığı göze çarpmaktadır. Fakat bilindiği üzere küreselleşme ekonomik boyutun yanı sıra politik boyuta da, farklı bir ifadeyle, politik etkilere de sahip olan bir süreçtir. Bu bağlamda, küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında artan ticari ilişkilerin ülkelerin savunma sanayileri, askeri harcamaları ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar üzerindeki etkileri küreselleşme literatürünün en güncel konusu olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Kabaca, küreselleşme ile militarizm-askeri harcamalar ilişkisi temelinde ele alınan konu hakkında özellikle ampirik literatürde sınırlı sayıda çalışmanın (Acemoğlu ve Yared 2010; Smith 2012; Wu vd. 2016; Irandoust 2017; Solarin 2017) olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bu alanda özellikle ampirik literatürde ciddi bir eksikliğin olduğu ifade edilebilir.

11 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesi (Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Umman, Suudi Arabistan) ve Türkiye için militarizm ve küreselleşme ilişkisini tahmin etmeyi amaçlayan çalışmanın ampirik literatürdeki boşluğu doldurma yönünde katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın izleyen kısımları şu şekilde tasarlanmıştır: Birinci bölümde militarizm ve küreselleşme ilişkisine yönelik teorik yaklaşımlara değinilmiştir. Konu ile ilgili önceden yapılmış olan ampirik çalışmaların incelendiği ikinci bölümü, ekonometrik yöntemin tanıtıldığı üçüncü bölüm takip etmektedir. Dördüncü bölümde, analizden elde edilen bulgulara yer verilmiş ve sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2. Militarizm ve Küreselleşme: Teorik Çerçeve

Militarizm kavramı genellikle, anlaşmazlıkların (ulusal ve uluslararası) çözümünde askeri araçların/yöntemlerin tercih edilme eğilimini ifade etmek için kullanılmaktadır (Kinsella, 2013: 105). Ağırlıklı olarak, dış ticaret ve ulusal güvenlik kavramları temelinde şekillenen teorik literatürde küreselleşme ve militarizm ilişkisine yönelik birbirine zıt yaklaşımların varlığı söz konusudur. Bu yaklaşımlardan birincisi, Montesquieu ve Kant'ın fikirlerine dayalı olan ve özetle daha büyük ticaretin ülkeler arasındaki çatışma ihtimalini azaltacağını söyleyen liberal görüştür. Bu görüş ülkeler arasında artan ticari ilişkilerin karşılıklı bağımlılık oluşturduğunu ve bunun barışın bir kanalı olabileceğini vurgular. Bu bağlamda ülkelerin refah düzeylerinin askeri yöntemlerle değil ancak serbest ticaret ile artırılabileceği kabul edilir. Zira liberallere göre, uluslararası ekonomik ilişkilere yönelik sınırlandırmalar ülkeler arasında siyasi ve askeri anlaşmazlıklara yol açabilecek çıkar çatışmalarını besleyici bir etki yaratmaktadır. Böylesi bir durum ise ekonomik ilişkileri zedeleyerek ticari kazançların azalmasına neden olabilmektedir. Dolayısı ile liberal yaklaşım, ülkeler arasında ekonomik entegrasyonun (ticaret hacminin) ve refah düzeyinin artmasının uluslararası güvenliğin sürdürülebilirliği üzerinde pozitif katkı sağladığını ve ülkeler arası ilişkilerde (anlaşmazlıklarda) askeri güç kullanım ihtiyacını (askeri harcamaları) azalttığını ileri sürmektedir (Irandoust, 2017: 3-4; Solarin, 2017: 2-3; Martin vd., 2008: 865). Konuya militarizmin ticarete etkisi bağlamında yaklaşan Acemoğlu ve Yared (2010), küreselleşmenin gittikçe artan şekilde yaygınlaşmasına rağmen militarizmin ABD'den Çin, Rusya ve Hindistan'a kadar dünyanın her yerinde güçlü olduğunu belirtmiştir. Yazarlara göre, askeri harcamalarda ve ordu büyüklüğünde daha fazla artış kaydeden ülkelerin ticaret hacimlerinde göreceli olarak düşüş ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile askeri harcamalardaki artış (militarizm) anlaşmazlık ve gerginlik yaratarak ülkeler arasında ticari ilişkileri (küreselleşmeyi) negatif yönde etkilemektedir (Acemoğlu ve Yared, 2010: 83-84).

Küreselleşmenin militarizmi azalttığını öne süren liberal görüş, sınırlandırılmamış ekonomik değişimin (ticaretin) ulusal güvenliği zayıflatacağını iddia eden merkantilistler ve realistler tarafından eleştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, ticari kazançlar çoğu zaman ülkeler arasında dengeli biçimde dağılmaz ve ticari kazançların bu dengesiz dağılımı ülkeler arasında ortaya çıkan askeri anlaşmazlıkların önemli bir nedenidir (Irandoust, 2017: 4). Zira merkantilistler, ticaret hacminin sabit olduğu varsayımı altında zenginliğin (refahın) ancak ihracatın artırılıp ithalatın azaltılması, yani ticaret fazlası ile mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Böylesi bir sistemde ise ticaretin ve malların güvenliği için bir hegemonyaya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısı ile merkantilist teoride, güçlü bir ordunun varlığı ekonomik refahın önemli ve gerekli bir unsuru olarak kabul edilmektedir (Coulomb ve Dunne, 2008: 149).

3. Küreselleşme ve Militarizm: Ampirik Literatür

Bu bölümde farklı ülke, dönem ve tahmin yöntemleri ile militarizm ve küreselleşme ilişkisini ampirik olarak araştıran çalışmalara yer verilmektedir. Kronolojik bir sıralamanın takip edildiği literatür incelemesinde, iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik teorik literatürdeki tartışmanın ampirik literatürde de olduğu gözlenmektedir. Genel olarak, küreselleşmenin dış ticaret (ticari açıklık), militarizmin ise askeri harcamalar ile temsil edildiği ampirik literatürde, militarizm ve küreselleşme arasındaki ilişkinin merkantilist iddialardan daha çok liberal tezleri desteklediği ifade edilebilir. Martin vd. (2008) askeri anlaşmazlıklar/çatışmalar ile ticaret arasındaki ilişkiyi test etmiştir. 1950-2000 dönemi için bir aşamalı araç değişkenli regresyon tahmini ile yaptıkları analizden, merkantilist teoriyi destekleyici şekilde, karşılıklı ticaretin komşu ülkeler arasındaki askeri çatışma olasılığını artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Dunne vd. (2008), sabit etkiler panel veri yöntemi ile 1981-1997 dönemi için gelişmekte olan 51 ülkede askeri harcamaları etkileyen faktörleri incelemiştir. Milli gelir, nüfus, demokrasi ve ticari açıklığın yer aldığı çok değişkenli bir model tahminden elde edilen bulgulara göre, ticari açıklık askeri harcamalar üzerinde pozitif yönde bir etki oluşturmaktadır.

Karşılıklı ticaret ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiyi araştıran Acemoğlu ve Yared (2010), askeri harcamalarda gerçekleşen artışların (ülkelerin daha militarize olması) ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret hacmini azalttığını, dolayısı ile küreselleşme üzerinde olumsuz etki yarattığını belirlemiştir. Mamoon ve Murshed (2010), zaman serisi teknikleri ile Hindistan ve Pakistan arasında uzun bir süredir devam eden çatışmanın nedenlerini incelemiştir. Analiz sonuçları; karşılıklı ticaretin azalmasının, düşük demokrasi

düzeyinin, düşük büyüme oranının ve askeri harcamalardaki artışın iki ülke arasındaki çatışmayı teşvik ettiğini göstermiştir. Buradan yola çıkan araştırmacılar; küreselleşmenin, diğer bir ifadeyle ticaret hacminin artmasının (hem kendi aralarında hem de diğer ülkelerle), Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışmayı azaltarak barışa katkı sağlayacak en etkili ekonomik faktör olduğunu belirtmişlerdir. G-7 ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) için yaptıkları çalışmada Wu vd. (2016), küreselleşme ve askeri harcamalar arasındaki nedensellik ilişkisini tahmin etmiştir. Bu amaçla yapılan bootstrap panel Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; askeri harcama düzeyinden küreselleşmeye doğru hiçbir ülkede nedensellik ilişkisi bulunmamışken küreselleşmeden askeri harcamalara doğru yalnızca Almanya ve Japonya'da negatif nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu sonuçlardan hareketle araştırmacılar, G-7 ülkelerinde askeri harcamaların küreselleşme üzerinde önemli bir rol oynamadığını, buna karşılık, küreselleşme düzeyindeki artışın Almanya ve Japonya'nın askeri harcamalarını azalttığını ifade etmişlerdir. Solarin (2017), 82 ülke için yaptığı çalışmasında askeri harcamaların belirleyicilerini ve küreselleşmenin askeri harcamalar üzerindeki rolünü incelemiştir. Küreselleşme düzeyini temsilen ticari açıklık ve Dreher (2006) tarafından geliştirilen KOF küreselleşme endeksinin kullanıldığı çalışmada, panel ARDL ve sistem GMM tahmincilerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda liberal görüşü destekleyici nitelikte, küreselleşmenin askeri harcamalar üzerinde negatif yönde etkide bulunduğunu ortaya koyan ampirik kanıtlar elde edilmiştir. Araştırmacı bu sonucu "ticari engellerin azaltılması veya tamamen kaldırılması yoluyla piyasa entegrasyonunun artırılması askeri harcamaları azaltarak kaynakların daha verimli olan sivil sektörlerde kullanılmasına imkân sağlayacaktır" şeklinde yorumlamıştır. Smith (2017) tarafından yapılan çalışmada, dış ticaret düzeyinde gerçekleşen artışın militarizmi azalttığını ileri süren liberal görüşün geçerliliği Avrupa Birliği üyesi 20 ülke için test edilmiştir. 1988-2008 dönemini kapsayan ve militarizmin, askeri harcamaların GSYİH içindeki payı olarak ölçüldüğü regresyon tahmininden elde edilen sonuca göre, ticari açıklığın militarizm üzerindeki etkisi negatiftir. Liberal yaklaşımın geçerli olduğunu ortaya koyan bu bulguya göre, ele alınan ülkelerde ticari açıklık düzeyindeki 1 birimlik artış, askeri harcamaları % 0.12 azaltmaktadır. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip 120 ülke için yaptıkları çalışmada Topal ve Günay (2017), küreselleşme, küresel barış ve yoksulluk arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Korelasyon, regresyon ve nedensellik gibi geleneksel panel veri yöntemlerden yararlanılarak yapılan tahmin sonucunda, küreselleşmenin yoksulluk ve çatışmaları azalttığı, çatışmasızlığın ve refahın dengeli dağılımının ise küreselleşmeye katkı sağladığı şeklinde ampirik kanıtlar elde edilmiştir. Son olarak Irandoust (2017), 1990-2012 dönemi için yaptığı çalışmada, dünyada en yüksek askeri harcamaya sahip 15 ülkede küreselleşme ve militarizm ilişkisini araştırmıştır. Bootstrap panel nedensellik testinin kullanıldığı ampirik analizde, militarizmdeki artışın ülkeler arasındaki çatışma ihtimalini artırarak küreselleşmeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur.

4. Veri ve Ekonometrik Yöntem

4.1.Veri

Militarizm ve küreselleşme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı çalışmada 11 MENA ülkesi ile Türkiye'nin 1980-2016 dönemine ilişkin verilerinden yararlanılmıştır. Ekonometrik analizde ülkelerin militarizm düzeyi dolar cinsinden askeri harcamaların gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payı şeklinde tanımlanmıştır. Modellerde (MILEX) olarak yer alan askeri harcama verileri Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)'nün askeri harcamalar veri tabanından temin edilmiştir. Ülkelerin küreselleşme düzeyleri ise literatürde sıklıkla tercih edilen ve küreselleşmeyi ekonomik boyutun yanında, sosyal ve politik yönleri ile de ölçen KOF küreselleşme endeksi ile temsil edilmiştir. İlk kez Dreher (2002) tarafından oluşturulan endeks, daha sonra Dreher vd. (2008) tarafından güncellenmiş ve genişletilmiştir. Zürih Ekonomi Enstitüsü tarafından yayınlanan KOF küreselleşme endeksi 1-100 arası değerler almaktadır. Bir ülkenin endeks değerinin artması küreselleşme düzeyinin de arttığı anlamına gelmektedir.[1] Analizlerde, KOF endeksinin doğal logaritması alınmış formu kullanılmıştır.

[1]Endeks hakkında daha geniş bilgi için bkz. Dreher vd. (2008); Türedi (2016), Topal & Günay (2017).

4.2. Ekonometrik Yöntem

Militarizm ve küreselleşme arasındaki nedensellik ilişkisinin tahmininde Kònya (2006), Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ile Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen ikinci nesil panel Granger nedensellik testlerine başvurulmuştur. Ancak panel nedensellik analizlerine geçmeden önce uygulanmak istenen panel nedensellik testinin hangi ekonometrik varsayımlar altında tahmin yaptığına bağlı olarak bazı ön testlerin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmadaki üç panel nedensellik testinin de ortak varsayımı paneldeki ülkeler arasında korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) olduğu şeklindedir. Testlerin ikinci ortak özelliği ise paneldeki ülkelere özgü bireysel sonuçları vermesi ve bu şekilde nedensellik ilişkisi hakkında ülkeler arası karşılaştırma yapabilme imkânı sunmasıdır. Bununla birlikte, uygulanan nedensellik testlerinin varsayımları arasında bazı farklılıklar da mevcuttur. Örneğin Kònya (2006)'ın önerdiği bootstrap nedensellik testinde, diğer iki nedensellik testinden farklı olarak, değişkenlerin durağan olup olmadıklarının incelenmesi gerekmemektedir. Buna karşın, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ile Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testlerinde, değişkenlerin eşbütünleşme mertebelerinin bilinmesi, dolayısı ile panel birim kök testleri ile durağanlık sınamasının yapılması gerekmektedir. Kònya (2006) bootstrap nedensellik testi ile diğer nedensellik testleri arasındaki bir diğer farklılık da, panelin homojen olup olmaması ile ilgilidir. Kònya (2006) testi heterojen panel varsayımında bulunurken, diğer iki test, hem homojen (paneldeki tüm ülkeler için ortak) hem de heterojen panellerde (ülkelere göre değişen) nedensellik tahmini yapılmasına imkân tanımaktadır.

Nedensellik testlerinin farklı varsayımları gereği bu çalışmada dört aşamalı bir tahmin süreci izlenmiştir. İlk aşamada, ayrı ayrı serilerde ve bir bütün olarak araştırma modelinde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı sınanmıştır. Eğer paneldeki ülkeler için inceleme konusu yapılan değişkenler ortak faktörlerden etkileniyor ise yatay kesit bağımlılığının olması beklenebilir. Komşu olan MENA ülkeleri ile Türkiye'nin küreselleşme ve askeri harcama düzeyinin ortak faktörlerden etkilenme ihtimali oldukça kuvvetlidir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı olması ihtimali de yüksektir. Pesaran (2004)'ın belirttiği gibi, yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılacak analizlerin sonuçları sapmalı ve tutarsız olacaktır. Bu çalışmada, yatay kesit bağımlılığı, Breusch ve Pagan (1980) tarafından önerilen (CDLM1), Pesaran (2004) tarafından önerilen CDLM2 ile CD ve son olarak, Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LMadj testleri ile araştırılmıştır. Bu testlerden CDLM1 ve CDLM2 testleri zaman periyodunun (T) paneldeki ülke sayısından (N) büyük olduğu durumlarda, CD ve LMadj testleri ise her iki durumda tutarlı sonuçlar vermektedir. İlave olarak, Breusch ve Pagan (1980) LM test istatistiği asimptotik ki-kare dağımı gösterirken, diğer üç test istatistiği asimptotik standart normal dağılım sergilemektedir. Dört test için de temel hipotez; "yatay kesit bağımlılığı yoktur" şeklindedir.

Analizin ikinci aşamasında, panelin homojen mi heterojen mi yapıya sahip olduğunu belirlemek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş olan delta $(\tilde{\Delta})$ testi kullanılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008), büyük örneklemler için standart delta $(\tilde{\Delta})$ testini önerirken, küçük örneklemler için de sapması düzeltilmiş delta ($\tilde{\Delta}_{adj}$) test istatistiğini önermektedir. Asimptotik normal dağılım sergileyen bu iki testin temel hipotezi; "eğim parametreleri her yatay kesit için aynıdır", başka bir ifadeyle "panel homojendir" şeklindedir.

Üçüncü aşamada, uygun panel birim kök testleri yardımıyla değişkenlerin durağanlıkları - hangi mertebede eş bütünleşik oldukları - incelenmiştir. Bu çalışmada olduğu gibi, eğer panelde yatay kesit bağımlılığı bulunmuşsa, ikinci nesil panel birim kök testleri tercih edilmelidir. Buradan hareketle, çalışmada serilerin durağanlıkları Pesaran (2007) tarafından önerilen CADF-CIPS ve Breuer ve diğerleri (2001, 2002) tarafından geliştirilen SURADF birim kök testleri yardımıyla sınanmıştır. CADF testi, T>N ve N>T durumları için kullanılabilmektedir. Bu testte, öncelikle her birim (ülke) için CADF test istatistiği hesaplanır. Daha sonra, her bir birim için hesaplanan CADF test istatistiği birim sayısına bölünerek panelin geneli için durağanlık sınaması yapmakta kullanılan CIPS test istatistiği elde edilir. Hesaplanan CADF ve CIPS test istatistikleri, Pesaran (2007)'ın bootstrap ile elde ettiği kritik değerler ile karşılaştırılarak değişkenlerin durağan olup olmadığı kararı verilir. Her iki testin de temel hipotezi "birim kök" olup mutlak değer içerisinde hesaplanan test istatistikleri tablo kritik değerinden daha büyükse serinin durağan olduğu kabul edilir. Seriler için yalnızca ülkelere özgü durağanlık sınamasına imkân tanıyan ve ancak T>N durumları için geçerli olan SURADF panel birim kök testinde ise görünürde ilişkisiz

regresyon (SUR) prosedürü izlenerek test istatistikleri elde edilmektedir. SURADF testinde, "birim kök" temel hipotezi her bir ülke için hesaplanan SURADF test istatistikleri yardımıyla ayrı ayrı sınanır. Hesaplanan test istatistikleri bootstrap kritik değerleri ile karşılaştırılır. Mutlak değer içerisinde test istatistikleri bootstrap kritik değerden daha büyükse temel hipotez ret edilir.

Dördüncü ve son aşamada ise militarizm ile küreselleşme arasındaki nedensellik ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu amaçla başvurulan Kònya (2006) bootstrap testinde paneldeki her ülke için Wald test istatistiği hesaplanmaktadır. Ardından, hesaplanan bu test istatistikleri bootstrap ile elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılır ve Wald test istatistikleri kritik değerlerden daha büyükse "Granger nedensellik yoktur" temel hipotezi reddedilir. Testte uygun gecikme uzunluğuna ise Schwarz (SBC) veya Akaike (AIC) bilgi kriterleri ile karar verilmektedir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisini tahmin edebilmek için Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen testin panel versiyonudur. Yine bu testte de kritik değerler bootstrap ile hesaplandığından, yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmaktadır. Testte geçmeden önce paneldeki her ülke için serilerin eşbütünleşme mertebesi panel birim kök testi ile belirlenir. Daha sonra, gecikmeleri arttırılmış-vektör otoregresif (LA-VAR) model tahmini yapılır ve bootstrap ile her bir ülke için Wald test istatistiği ve anlamlılık düzeyleri elde edilir. Bireysel Wald test istatistiklerinin anlamlılık düzeylerine (p-value) bakılarak, "Granger nedensellik yoktur" temel hipotezi her ülke için ayrı ayrı sınanabilir. Son olarak, bireysel Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeyleri, Fisher (1932) tarafından önerilen meta analizi yardımıyla birleştirilerek panelin geneli için Fisher test istatistiği hesaplanır. Hesaplanan test istatistiği bootstrap ile elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılarak panelin geneli için nedensellik kararı verilir. Nedenselliğin olmadığını iddia eden temel hipotezin reddedilebilmesi için hesaplanan Fisher test istatistiğinin kritik değerlerden büyük olması gerekmektedir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi, diğer iki testten farklı olarak, durağanlığa sahip değişkenler arasındaki nedensellik tahminine izin vermektedir. Dolayısıyla burada ilk olarak panel birim kök testiyle değişkenlerin durağanlıkları sınanmalı ve seriler durağan değerleri ile analize dahil edilmelidir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin tahmin sürecinde T>N durumu için asimptotik, N>T durumu için ise yarı asimptotik iki farklı HNC[2] dağılımı kullanılmaktadır. Tahmin sürecinin ilk aşamasında her bir birime ait Wald test istatistiği hesaplanır. Daha sonra, hesaplanan bireysel Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeylerinden hareketle, nedenselliğin olmadığını kabul eden temel hipotez her bir ülke için ayrı ayrı sınanır. Son olarak, Wald test istatistiklerinin aritmetik ortalaması alınarak iki ayrı panel test istatistiği elde edilir[3]. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin, tahmin sürecinde gecikme uzunluklarının yanlış belirlendiği veya panelde az sayıda birimin olduğu durumlarda bile etkin olduğu, yapılan Monte Carlo simülasyonları ile ortaya konulmuştur (Bozoklu ve Yılancı, 2013: 177).

5. Bulgular

Tablo 1'de yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testlerinin sonuçları verilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, temel hipotez hem seriler hem de model için, % 1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

[2]Homogenous Non-Causality (homojen nedensellik yokluğu) ifadesinin kısaltmasıdır.

[3]Bu test istatistikleri, T>N için $Z_{N,T}^{HNC}$ ve N>T için Z_{N}^{HNC} 'dir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri Sonuçları

Yöntem	MILEX		KOF		Model	
	İstatistik	**Prob.**	**İstatistik**	**Prob.**	**İstatistik**	**Prob.**
Yatay kesit bağımlılığı						
CD_{LM1}	615.6***	0.000	372.0***	0.000	1353.6***	0.000
CD_{LM2}	47.8***	0.000	26.6***	0.000	112.0***	0.000
CD	0.39	0.346	- 3.77***	0.346	35.6***	0.000
LM_{adj}	17.3***	0.000	35.1***	0.000	107.7***	0.000
Homojenite						
$\tilde{\Delta}$					38.45***	0.000
$\tilde{\Delta}_{adj}$					40.07***	0.000

Açıklama: *** % 1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Buradan hareketle, MENA coğrafyasındaki bir ülkenin askeri harcama ve küreselleşme düzeyinde ortaya çıkan bir şokun o coğrafyadaki diğer ülkeleri etkilediği söylenebilir. Yine tablodan görüldüğü gibi, homojenite testi sonuçlarına göre panelin homojen olduğunu varsayan temel hipotez, % 1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuç, tahmin edilen ilişkinin paneldeki ülkeler için genel olmadığını, ülkeden ülkeye değişebildiğini ifade etmektedir. Ayrıca her iki testin sonuçlarına göre, analizlerde, ülkelere özgü tahmin yapan ikinci nesil panel birim kök ve nedensellik testlerinin tercih edilmesi de gerekmektedir.

Askeri harcamalar ve küreselleşme endeksinin durağan olup olmadığının belirlenebilmesi için uygulanan CADF-CIPS ve SURADF panel birim kök test sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır. Elde edilen sonuçlar, sabit içeren panel birim kök modeli için geçerlidir. SURADF panel birim kök testi sonuçlarına göre, paneldeki tüm ülkelerin hem askeri harcamalar hem de küreselleşme endeksi serileri için mutlak değer içerisinde hesaplanan test istatistikleri, % 5 istatistiksel anlamlılık düzeyi için hesaplanan kritik değerlerden daha büyüktür. Dolayısı ile serilerin birim köklü olduğunu ileri süren temel hipotez % 5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde tüm ülkeler için reddedilmiş ve tüm ülkelerde her iki serinin de seviyesinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 2. SURADF ve CADF Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

Ülkeler	**SURADF**				**CADF-CIPS**	
	MILEX		KOF		MILEX	KOF
	İstatistik	**% 5[a]**	**İstatistik**	**% 5[a]**	**İstatistik**	**İstatistik**
Cezayir	-8.883	-6.65	-8.662	-6.66	-4.290	-5.026
Bahreyn	-9.255	-7.69	-9.058	-8.14	-4.090	-5.174
Mısır	-9.370	-7.94	-9.471	-6.86	-4.058	-3.554
İran	-9.775	-6.42	-11.47	-8.68	-4.326	-5.575
İsrail	-11.93	-8.05	-11.99	-7.44	-3.242**	-6.521
Ürdün	-10.76	-7.63	-12.89	-7.66	-3.424	-4.851
Kuveyt	-11.96	-7.70	-13.31	-7.29	-3.870	-4.492
Lübnan	-9.249	-7.07	-12.85	-7.48	-5.521	-3.729
Fas	-9.267	-6.41	-12.22	-7.29	-5.136	-4.813
Umman	-8.661	-6.86	-11.11	-7.08	-3.497	-6.196
S. Arabistan	-8.631	-7.25	-9.972	-6.41	-3.598	-4.353
Türkiye	-8.170	-6.66	-7.925	-6.09	-3.035**	-5.290
PANEL (CIPS)					**-4.007**	**-5.017**

Açıklamalar: Birim kök modeli sabitli modeldir. **; % 5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde temel hipotez kabul edilmiştir. a; SURADF testi için % 5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerdir. SURADF birim kök testinde, kritik değerler 10.000 bootstrap ile elde edilmiştir. Uygun gecikme uzunlukları, maksimum 4 gecikme uzunluğu altında Schwarz bilgi kriteri ile elde edilmiştir. % 5 anlamlılık düzeyinde CADF ve CIPS kritik değerleri Pesaran (2007)'ın çalışmasından alınmış olup sırasıyla -3.36 (CADF) ve -2.33 (CIPS)'tür.

CADF testi de SURADF ile büyük ölçüde benzer bulgular ortaya koymuştur. Yalnızca, askeri harcamalar için Türkiye ve İsrail'de temel hipotez reddedilememiştir. Bu bağlamda, İsrail ve Türkiye'de askeri harcamalar serisine gelen bir şokun belirli bir süre etkisini devam ettirdiği söylenebilir. Panelin geneli için serilerin durağanlığını test etmek amacıyla hesaplanan CIPS test istatistik değerleri Pesaran (2007) tarafından hesaplanan kritik değerden daha büyüktür. Bu bulgu, panelin geneli için askeri harcamalar ve küreselleşme endeksinin seviyesinde durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Birim kök testlerinin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, MENA coğrafyasındaki ülkelerin küreselleşme ve askeri harcama düzeylerinin durağan süreç izlediği, diğer bir ifadeyle, yaşanan şokların kalıcı etkiler oluşturmadığı belirtilebilir. Dolayısı ile seriler seviyesinde durağan olduğundan nedensellik analizlerinde düzey değerleri kullanılmıştır.

Ön testlerin ardından, askeri harcamalar (militarizm) ile küreselleşme arasındaki nedenselliğin tahminine geçilmiştir. Kònya (2006) bootstrap panel nedensellik testinin sonuçları Tablo 3'de sunulmaktadır. Tablonun üst kısmında askeri harcamalardan küreselleşmeye, alt kısmında ise küreselleşmeden askeri harcamalara doğru nedensellik testinin sonuçlarını verilmektedir.

Tablo 3. Kònya (2006) Bootstrap Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ülkeler	*Ho: MILEX, KOF'un Granger nedeni değildir (MILEX ↛ KOF)*				
	Katsayı	**Wald**	Bootstrap Kritik Değerler		
			% 10	**% 5**	**% 1**
Cezayir	1.325	5.018	7.53	10.82	19.35
Bahreyn	0.184	0.012	5.64	7.92	14.59
Mısır	-1.280	17.34**	7.64	11.86	22.47
İran	-0.205	3.200	8.00	9.98	14.96
İsrail	-0.383	15.83**	7.08	11.20	20.30
Ürdün	-0.806	18.86***	7.08	10.37	17.30
Kuveyt	0.008	0.741	5.82	10.40	19.45
Lübnan	0.005	0.004	6.00	8.43	17.48
Fas	-0.996	7.306*	6.32	8.71	15.71
Umman	-0.129	9.439**	5.94	8.86	16.02
S. Arabistan	-0.167	2.029	6.63	9.10	17.87
Türkiye	0.321	0.490	6.53	8.66	14.66
Ülkeler	*Ho: KOF, MILEX'in Granger nedeni değildir (KOF ↛ MILEX)*				
	Katsayı	**Wald**	Bootstrap Kritik Değerler		
			% 10	**% 10**	**% 10**
Cezayir	0.013	2.327	5.91	8.46	13.06
Bahreyn	-0.033	3.462	6.20	9.62	16.96
Mısır	0.005	0.153	12.01	16.51	28.33
İran	-0.005	0.176	9.31	12.44	20.82
İsrail	-0.077	5.999	10.60	14.71	32.07
Ürdün	-0.061	7.776	9.61	13.37	23.81
Kuveyt	-0.563	1.438	6.32	8.84	16.29
Lübnan	-0.016	0.210	5.43	8.08	15.80
Fas	-0.016	3.602	5.81	8.35	15.52
Umman	0.005	0.009	8.45	11.43	18.71
S. Arabistan	-0.143	8.889*	7.36	10.35	17.10
Türkiye	-0.007	2.407	9.32	12.98	22.70

Açıklamalar: Uygun gecikme uzunluğu maksimum 4 gecikme altında Schwarz bilgi kriteri ile elde edilmiştir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile elde edilmiştir.

Konya (2006) nedensellik testinin ortaya koyduğu ampirik bulgulara göre, 6 ülkede (Cezayir, Bahreyn, İran, Kuveyt, Lübnan ve Türkiye) değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. 5 ülkede (Mısır, İsrail, Ürdün, Fas, Umman) askeri harcamalardan küreselleşmeye doğru, Suudi Arabistan'da ise

küreselleşmeden askeri harcamalara doğru tek yönlü ve negatif bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu sonuçlardan hareketle, Mısır, İsrail, Ürdün, Fas ve Umman'da militarizm düzeyinin artmasının bu ülkelerin küreselleşme düzeylerini tehdit ettiği ileri sürülebilir. Diğer taraftan, küreselleşme düzeyinin artması Suudi Arabistan'da militarizmi azaltmaktadır.

Tablo 4'de, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi sonuçları verilmektedir. Buna göre İran, Kuveyt, Lübnan ve Türkiye'de iki değişken arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Askeri harcamalar ile küreselleşmenin Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan'da çift yönlü nedensel bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koyan test sonuçları, Cezayir, İsrail, Fas ve Umman'da askeri harcamalardan küreselleşmeye, Bahreyn'de ise küreselleşmeden askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığını da göstermiştir. Son olarak, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi panelin geneli için araştıran Fisher testinden, MENA ülkelerinde askeri harcamalardan küreselleşmeye doğru tek bir nedenselliğin varlığını ortaya koyan ampirik kanıt elde edilmiştir.

Tablo 4. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ülkeler	*Ho: MILEX ↛ KOF*			Ülkeler	*Ho: KOF ↛ MILEX*	
	ρ_i	**Wald$_i$**	**Prob.**		**Wald$_i$**	**Prob.**
Cezayir	1	2.93*	0.087	**Cezayir**	0.90	0.341
Bahreyn	3	1.01	0.797	**Bahreyn**	7.06*	0.070
Mısır	3	18.37***	0.000	**Mısır**	6.72*	0.081
İran	2	3.37	0.185	**İran**	1.06	0.589
İsrail	1	12.34***	0.000	**İsrail**	2.35	0.125
Ürdün	1	9.50**	0.002	**Ürdün**	6.56**	0.010
Kuveyt	1	0.72	0.395	**Kuveyt**	1.78	0.181
Lübnan	1	0.06	0.803	**Lübnan**	0.59	0.441
Fas	3	6.26*	0.099	**Fas**	5.15	0.161
Umman	1	3.65*	0.056	**Umman**	0.05	0.811
S. Arabistan	2	8.75**	0.013	**S. Arabistan**	7.60**	0.022
Türkiye	1	0.14	0.702	**Türkiye**	1.79	0.181
	Fisher Test İstatistiği			**Fisher Test İstatistiği**		
PANEL (Fisher-stats)	74.50***			46.99		
Kritik Değerler	**% 1**	**% 5**	**% 10**	**% 1**	**% 5**	**% 10**
	58.34	47.93	42.52	72.53	59.67	53.82

Açıklama: ***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10'da istatistiksel olarak anlamlılığı ifade eder. Maksimum 4 gecikme altında uygun gecikme uzunlukları (ρi) Akaike bilgi kriteri ile belirlenmiştir. Test istatistikleri için kritik değerler, 10.000 bootstrap ile elde edilmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testinin tahmin sonuçları Tablo 5'de gösterilmektedir. Bulguların farklı gecikme düzeylerinde benzer olup olmadığını görebilmek ve yanlış gecikme uzunluğu belirleme sorunu ile karşılaşmamak amacıyla 3 gecikmeye kadar elde edilen sonuçlar raporlandırılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre; analize dahil edilen ülkelerden Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Fas ve Umman'da askeri harcamalardan küreselleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu bulgu, gecikme uzunluğu arttırıldığında da değişmemektedir. Farklı gecikme uzunlukları dikkate alındığında küreselleşmenin sadece Bahreyn ve Suudi Arabistan'da askeri harcamaların bir nedeni olduğu gözlenmiştir. Panelin geneli için yapılan tahminden elde edilen sonuçlar, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testinde olduğu gibi ele alınan MENA ülkelerinde militarizmden küreselleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulgusuna işaret etmektedir.

Tablo 5. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ülkeler	*Ho: MILEX ↛ KOF*					
	Lag=1		**Lag=2**		**Lag=3**	
	$Wald_i$	Prob.	$Wald_i$	Prob.	$Wald_i$	Prob.
Cezayir	3.02*	0.082	2.92	0.232	2.81	0.421
Bahreyn	0.07	0.780	1.01	0.601	1.12	0.770
Mısır	12.56***	0.000	13.08**	0.001	20.40***	0.000
İran	5.20**	0.022	3.60	0.165	5.83	0.119
İsrail	12.71***	0.000	11.18**	0.003	10.43**	0.015
Ürdün	9.79***	0.001	9.38**	0.009	9.48**	0.023
Kuveyt	0.74	0.387	0.76	0.680	0.95	0.811
Lübnan	0.06	0.800	0.40	0.815	0.26	0.966
Fas	7.30**	0.006	6.14**	0.046	6.96*	0.073
Umman	3.76*	0.052	3.93	0.140	6.33*	0.096
S. Arabistan	2.09	0.147	9.34**	0.009	11.73**	0.008
Türkiye	0.15	0.698	0.76	0.680	0.84	0.837
PANEL (Z_{bar})	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$
	9.28*** (0.000)	8.19*** (0.000)	5.56*** (0.000)	4.77*** (0.000)	4.85*** (0.000)	3.89*** (0.001)
Ülkeler	*Ho: KOF ↛ MILEX*					
	Lag=1		**Lag=2**		**Lag=3**	
	$Wald_i$	Prob.	$Wald_i$	Prob.	$Wald_i$	Prob.
Cezayir	0.93	0.333	0.99	0.606	2.56	0.464
Bahreyn	4.95**	0.025	5.91*	0.051	7.85**	0.049
Mısır	0.01	0.896	0.60	0.739	7.48*	0.058
İran	0.26	0.609	1.13	0.568	1.79	0.616
İsrail	2.42	0.119	1.57	0.453	1.08	0.780
Ürdün	6.76**	0.009	1.46	0.481	2.85	0.414
Kuveyt	1.84	0.174	3.23	0.198	3.96	0.265
Lübnan	0.61	0.434	0.63	0.728	1.25	0.740
Fas	1.44	0.230	2.94	0.229	5.72	0.125
Umman	0.05	0.808	0.80	0.669	2.62	0.452
S. Arabistan	5.66**	0.017	8.10**	0.017	3.36	0.338
Türkiye	1.84	0.174	1.71	0.424	1.93	0.586
PANEL (Z_{bar})	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$	$\tilde{Z}_{N}^{HNC}$
	3.02** (0.002)	2.57** (0.010)	0.73 (0.459)	0.74 (0.655)	0.76 (0.442)	0.39 (0.691)

Açıklama: ***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10'da istatistiksel olarak anlamlılığı ifade eder.

Uygulanan üç ayrı nedensellik testinden elde edilen bulgulardan hareketle daha net bir karara varmak amacıyla testlerin sonuçları Tablo 6'da özet olarak sunulmuştur. Tablodan görüleceği üzere üç nedensellik testinin bulguları arasında bazı farklılıklar olmakla beraber önemli ölçüde ortak bulgular da mevcuttur. Analizden elde edilen ortak bulgular şu şekilde özetlenebilir;

1) Panelin geneli için bir nedensellik tahmini veren Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ile Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi sonuçlarına göre, MENA coğrafyasında militarizmden küreselleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

2) Cezayir, İran, Kuveyt, Lübnan ve Türkiye'de militarizm ve küreselleşme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

3) Mısır, İsrail, Ürdün, Fas Umman ve Suudi Arabistan'da militarizm küreselleşmenin bir nedenidir. Kònya (2006) testinden elde edilen katsayıların işareti dikkate alındığında bu nedenselliğin negatif olduğu söylenebilir. Dolayısı ile bu ülkelerde militarizm düzeyinin artması küreselleşmeyi zayıflatmaktadır.

4) Kònya (2006) testi farklı ampirik kanıt sunmamakla beraber, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) testlerinin ortak sonucuna göre; militarizm ve küreselleşme arasında Suudi Arabistan'da çift yönlü, Bahreyn'de ise küreselleşmeden militarizme doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu gözlenmiştir.

Tablo 6. Nedenselliğin Yönü Özet Sonuçlar

Ülkeler	Ho: MILEX ↛ KOF			Ho: KOF ↛ MILEX			Sonuç
	Kònya (2006)	**E. K. (2011)**	**D. H. (2012)**	**Kònya (2006)**	**E. K. (2011)**	**D. H. (2012)**	
Cezayir							MILEX ↮ KOF
Bahreyn					$\rightarrow^{c}$	$\rightarrow^{b}$	KOF → MILEX
Mısır	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{a}$	$\rightarrow^{a}$		$\rightarrow^{c}$		MILEX →KOF
İran							MILEX ↮ KOF
İsrail	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{a}$	$\rightarrow^{a}$				MILEX → KOF
Ürdün	$\rightarrow^{a}$	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{a}$		$\rightarrow^{b}$		MILEX → KOF
Kuveyt							MILEX ↮ KOF
Lübnan							MILEX ↮ KOF
Fas	$\rightarrow^{c}$	$\rightarrow^{c}$	$\rightarrow^{c}$				MILEX → KOF
Umman	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{c}$	$\rightarrow^{c}$				MILEX → KOF
S. Arabistan		$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{c}$	$\rightarrow^{b}$	$\rightarrow^{b}$	MILEX ↔ KOF
Türkiye							MILEX ↮ KOF
PANEL		$\rightarrow^{a}$	$\rightarrow^{a}$				MILEX → KOF

Açıklama: a, b ve c sırasıyla % 1, % 5 ve % 10'da istatistiksel olarak anlamlıdır.

6. Sonuç

Bu çalışmada, 11 MENA ülkesi ve Türkiye için militarizm ile küreselleşme arasındaki nedensellik ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu amaçla yapılan ve 1980-2016 dönemini kapsayan analizde, yatay kesit bağımlılığına ve heterojeniteye izin veren üç farklı panel nedensellik testi (Kònya 2006; Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011; Dumitrescu ve Hurlin, 2012) kullanılmıştır. Ülkelerin küreselleşme düzeyinin Dreher (2002) tarafından geliştirilen KOF endeksi ile temsil edildiği çalışmada, militarizmin göstergesi olarak ise literatür takip edilerek askeri harcamaların GSYİH içindeki payı dikkate alınmıştır. Uygulanan üç farklı nedensellik testinden elde edilen genel ampirik bulgulara göre; 1) militarizm ve küreselleşme arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve varsa yönü, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. 2) Cezayir, İran, Kuveyt, Lübnan ve Türkiye'de militarizm ile küreselleşme arasında nedensellik ilişkisi yoktur. 3) Mısır, Ürdün, İsrail, Fas ve Umman'da militarizmden küreselleşmeye doğru olmak üzere tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Bununla birlikte, Kònya (2006) testinden elde edilen katsayıların işaretleri dikkate alındığında bu nedenselliğin negatif yönlü olduğu söylenebilir. Dolayısı ile bu ülkelerde, askeri harcamalardaki (militarizmin) artışların anlaşmazlık ve gerginlikler yaratarak ülkeler arasındaki ticari, sosyal ve politik ilişkileri (küreselleşmeyi) negatif yönde etkileyeceği yönündeki teorik görüşün

geçerli olduğu ileri sürülebilir. 4) Kònya (2006) testinin sonuçlarına göre negatif fakat anlamsız olmakla birlikte, Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011; Dumitrescu ve Hurlin, 2012 testi Bahreyn'de küreselleşmeden militarizme doğru olmak üzere tek yönlü, Suudi Arabistan'da ise çift yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Bu sonuçtan hareketle, Suudi Arabistan ve Bahreyn için, ülkelerin refah düzeylerinin askeri yöntemlerle değil, ancak serbest ticaretle artacağını ve artan ticari ilişkilerin ülkeler arasındaki çatışma ihtimalini azaltacağını iddia eden liberal görüşün geçerli olduğu ifade edilebilir. Son olarak, MENA ülkelerinin daha yüksek refah düzeylerine ulaşabilmesi, ekonomik, sosyal, politik çatışma ve gerginliklerden kurtulabilmesi için bölgenin ve dünyanın diğer ülkeleriyle ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerini daha da geliştirmeleri gerekmektedir. Ancak ülkelerin militarist politika tercihlerinin devam etmesi durumunda bunun pek de mümkün olamayacağı iddia edilebilir.

Kaynakça

Acemoglu, D., & Yared, P. (2010). Political limits to globalization. American Economic Review, 100(2), 83-88.

Bozoklu, Ş., & Yılancı, V. (2013). Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: gelişmekte olan ekonomiler için analiz. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(2), 161-187.

Breuer, J. B., McNown, R., & Wallace, M. S. (2001). Misleading inferences from panel unit-root tests with an illustration from purchasing power parity. Review of International Economics, 9(3), 482-493.

Breuer, J. B., McNown, R., & Wallace, M. (2002). Series-specific unit root tests with panel data. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 64(5), 527-546.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.

Coulomb, F., & Dunne, J. P. (2008). Economics, conflict and war real-world. Economics Review, 46, 147-157.

Dreher, A., Gaston, N., & Martens, P. (2008). Measuring globalisation: Gauging its consequences. Springer Science & Business Media.

Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. Economic Modelling, 29(4), 1450-1460.

Dunne, J. P., Perlo-Freeman, S., & Smith, R. P. (2008). The demand for military expenditure in developing countries: hostility versus capability. Defence and Peace Economics, 19(4), 293-302.

Emirmahmutoglu, F., & Kose, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. Economic Modelling, 28(3), 870-876.

Fisher, R. A. (1925). Statistical methods for research workers. Genesis Publishing Pvt Ltd.

Irandoust, M. (2017). Militarism and globalization: Is there an empirical link? Quality & Quantity, 1-21.

Kinsella, D. (2012). The global arms trade and the diffusion of militarism. in Militarism and international relations: political economy, security and theory, A. Stavrianakis & J. Salby (Eds.), 104-116.

Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. Economic Modelling, 23(6), 978-992.

Mamoon, D.,& Murshed, S. M. (2010). The conflict mitigating effects of trade in the India-Pakistan case. Economics of Governance, 11(2), 145-167.

Martin, P., Mayer, T., & Thoenig, M. (2008). Make trade not war?. The Review of Economic Studies, 75(3), 865-900.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cros-ssection dependence in panels. Cambridge working papers in economics (CWPE), 0435.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.

Pesaran, M. H.,Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. The Econometrics Journal, 11(1), 105-127.

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. Journal of Econometrics, 142(1), 50-93.

Smith, C. J. (2012). Trade and conflict: an inverse relationship? http://em-journal.com/ assets_c/14/141Smith.pdf. (02.09.2017).

Soubbotina, T. P., & Sheram, K. (2000). Beyond economic growth: meeting the challenges of global development. Washington DC: World Bank publications.

Solarin, S. A. (2017). Determinants of military expenditure and the role of globalisation in a cross-country analysis. Defence and Peace Economics, 1-18.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. Journal of Econometrics, 66(1), 225-250.

Topal, M. H. & Günay, H. F. (2017). Küresel kamu malları perspektifinden küreselleşme, yoksulluk ve küresel barış arasındaki ilişki. Global Journal of Economics and Business Studies, 6(11), 57-69.

Türedi, S. (2016). Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. 2. uluslararası Osmaneli sosyal bilimler kongresi. 12-14 Ekim, Bilecik/Türkiye.

Wu, T. P., Fan, D., & Chang, T. (2016). The relationship between globalization and military expenditures in G7 countries: evidence from a panel data analysis. Economic Computation & Economic Cybernetics Studies &Research, 50(3), 285-302

View publication stats